

Του **Κώστα Χαριτάκη**

Όπως κι αν τοποθετείται κανείς απέναντι στον μαρξισμό και τον αναρχισμό, δεν μπορεί να μην αναγνωρίζει ότι οι ιστορικές κοινωνικές συνθήκες που γέννησαν αυτά τα ρεύματα και τα οδήγησαν στις κορυφαίες πρακτικές εκφράσεις τους έχουν αλλάξει δραματικά. Ο σύγχρονος καπιταλισμός, αν και παραμένει καπιταλισμός και από μια άποψη αποκτά σήμερα την πιο “καθαρή” μορφή του, είναι πολύ διαφορετικός από τον καπιταλισμό της βιομηχανικής επανάστασης και της πρώιμης αστικοποίησης των κοινωνιών που αποτέλεσε την ιστορική φύτρα των παραδοσιακών επαναστατικών ρευμάτων.

Ο καπιταλισμός της αναπτυσσόμενης μαζικής βιομηχανικής παραγωγής, των αναδυόμενων εθνών-κρατών, των συμπαγών και σταθερών κοινωνικών τάξεων και ταυτοτήτων, για να αναφέρουμε μόνο ορισμένα βασικά χαρακτηριστικά, έχει δώσει τη θέση του, τουλάχιστον στην αναπτυγμένη Δύση, σε έναν μεταφορντικό γνωσιακό καπιταλισμό ευέλικτης, δικτυωμένης παγκόσμια, “άυλης” παραγωγής, με την έννοια ότι η υλική παραγωγή, που προφανώς εξακολουθεί να αποτελεί τη βάση της οικονομίας, υπάγεται όλο και περισσότερο και εξαρτάται από αυτό που ο Μαρξ περιέγραφε ως “γενική διάνοια”, δηλαδή τις γενικές διανοητικές, συναισθηματικές και επικοινωνιακές δυνάμεις της κοινωνίας. Έχει δώσει τη θέση του σε έναν καπιταλισμό υπερεθνικών ολοκληρώσεων και διεθνικών δικτύων που υπερβαίνουν το έθνος-κράτος, χωρίς να το καταργούν, αλλά πάντως αναδιατάσσοντας το ρόλο του υπό τις ανάγκες και τους μηχανισμούς της διεθνοποίησης του κεφαλαίου. Και έχει επίσης δώσει τη θέση του σε έναν καπιταλισμό κοινωνικής αποδιοργάνωσης που αποδομεί τις τάξεις και ρευστοποιεί τις ταυτότητες, ανατρέποντας με μηχανισμούς επιλεκτικής συμπερίληψης και μαζικού αποκλεισμού τις “σταθερές” των παραδοσιακών κοινωνικών θέσεων.

Αυτός ο νέος “μεγάλος μετασχηματισμός” (ανάλογος με το πέρασμα στον βιομηχανικό καπιταλισμό και στην κοινωνία της αγοράς που περιέγραφε ο Πολάνυι με αυτόν τον όρο), που εκτυλίσσεται τις τελευταίες δεκαετίες μαζί με την πολύπλευρη ήττα και αποδιάρθρωση των εργατικών κινημάτων, έθεσε και εξακολουθεί να θέτει σε ριζική δοκιμασία τον μαρξισμό και τον αναρχισμό. Μοιάζει κατά κάποιον τρόπο σαν να τραβάει το χαλί κάτω από τα πόδια τους, ακυρώνοντας ή έστω τροποποιώντας ριζικά τις προϋποθέσεις αλλά και τις υποσχέσεις πάνω στις οποίες δομήθηκαν.

Κεφάλαιο, εργασία, κράτος, τάξη, κοινωνικές σχέσεις, όλα είναι πολύ διαφορετικά από αυτό που αντιπροσώπευαν αυτές οι έννοιες την εποχή της διαμόρφωσης του κλασικού μαρξισμού και του κλασικού αναρχισμού. Ας μην ξεχνάμε άλλωστε ότι, παρά την οξύτατη κριτική τους για τις κοινωνικές επιπτώσεις του καπιταλισμού, μοιράζονταν την ιστορική αισιοδοξία του Διαφωτισμού για τον εκπολιτιστικό ρόλο της επιστημονικοβιομηχανικής ορθολογικότητας (ο μαρξισμός δε και της οικονομικής ανάπτυξης), αλλά και έναν ντετερμινισμό της απελευθέρωσης, υποσχέσεις που στην εποχή μας έχουν διαψευστεί δραματικά.

Από την άλλη πλευρά, βασικά στοιχεία αυτών των ρευμάτων φαίνεται να κατανοούνται και να επιβεβαιώνονται περισσότερο εντός της σημερινής ιστορικής συνθήκης απ’ ό,τι όταν πρωτοδιατυπώθηκαν. Και το ακόμη πιο ενδιαφέρον, η εποχή μας φαίνεται να προάγει ορισμένες γόνιμες διασταυρώσεις και διαλεκτικές συμπληρώσεις μεταξύ μαρξισμού και αναρχισμού, ορισμένες από τις οποίες αποτυπώνονται και σε σύγχρονα μεταμαρξιστικά και μετααναρχικά ρεύματα. Ας δούμε μερικές από

αυτές.

Η μαρξική ανάλυση του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής, με τους μηχανισμούς εκμετάλλευσης της εργασίας και συσσώρευσης του κεφαλαίου, αποτελεί ένα αξιόπεραστο μέχρι σήμερα πλαίσιο ερμηνείας βασικών διαχρονικών φαινομένων του καπιταλισμού (όπως οι κρίσεις), αν και η εργασιακή θεωρία της αξίας αντιμετωπίζει πολλές προκλήσεις εξαιτίας των χαρακτηριστικών της σύγχρονης γνωσιακής εργασίας και των δυσκολιών καθορισμού της αξίας στα “άυλα” προϊόντα της πληροφορικής. Ταυτόχρονα, η αντιμετώπιση του καπιταλισμού από τον αναρχισμό όχι μόνο ή κυρίως ως τρόπου παραγωγής αλλά ως κοινωνικού καθεστώτος που καθορίζεται από ένα ευρύτερο της παραγωγής πλέγμα κυριαρχικών, εξουσιαστικών και εκμεταλλευτικών σχέσεων, βρίσκεται πιο κοντά στην κατάσταση του σύγχρονου καπιταλισμού, όπου οι καπιταλιστικές σχέσεις αποικίζουν ολόκληρο τον κοινωνικό χώρο και χρόνο, την ίδια την αναπαραγωγή, τελικά ολόκληρη τη ζωή.

Η μαρξική σύλληψη του κομμουνισμού ως “ένωση των ελεύθερα συνεταιρισμένων παραγωγών”, με βασικό στοιχείο το “από τον καθένα ανάλογα με τις δυνατότητές του στον καθένα ανάλογα με τις ανάγκες του”, παραμένει και επιβεβαιώνεται ως ορίζοντας της κοινωνικής απελευθέρωσης, αν και η έννοια των παραγωγών συρρικνώνει τον άνθρωπο σε μια του διάσταση κατά το πρότυπο της κυρίαρχης καπιταλιστικής οικονομίας. Η έμφαση του αναρχισμού στις πολύπλευρες διαστάσεις της ανθρώπινης ελευθερίας εμπλουτίζει αυτό το περιεχόμενο του κομμουνισμού πέραν της παραγωγικής-οικονομικής διάστασης, ενώ μεταμαρξιστικά ρεύματα έχουν εισάγει σημαντικές κριτικές στην έννοια των αναγκών από τη σκοπιά της αποαποικιοποίησής τους από το εμπόρευμα και το θέαμα, μια υπόθεση εξαιρετικά επείγουσα στην εποχή μας.

Η μαρξιστική επιμονή σε μια συνολική επαναστατική κοινωνική αλλαγή, επίσης ακουμπά καλύτερα σήμερα στην ιστορική εμπειρία της κατάληξης όλων των μερικών μεταρρυθμιστικών σχεδίων και πρακτικών στη νεοφιλελεύθερη βαρβαρότητα, καθώς επίσης και στα δεδομένα του πλέγματος σύνθετης αλληλεπίδρασης της καπιταλιστικής παγκοσμιοποίησης όπου και η παραμικρή αλλαγή έχει να αντιμετωπίσει διεθνικές δυνάμεις και παγκόσμιους οργανισμούς. Ωστόσο, η αναρχική απαίτηση για διαδικασίες απεξάρτησης από το κράτος και αυτοοργάνωσης της κοινωνίας πέρα από και ενάντια στους κυρίαρχους θεσμούς, γειώνει αυτή τη συνολική αλλαγή σε πραγματικά υποκείμενα και πραγματικές διαδικασίες χειραφέτησης, ενάντια στην ανάθεσή της στους αφηρημένους φαντασιακούς θεσμούς της κοινωνικής αλλαγής (κόμμα και κράτος, για την κομμουνιστική αριστερά).

Αυτές οι αμοιβαίες “επιβεβαιώσεις”, διασταυρώσεις και αλληλοσυμπληρώσεις δείχνουν ότι το ζήτημα δεν είναι να πούμε ποιο από τα δύο ρεύματα δικαιώθηκε ή αναιρέθηκε, αλλά να τηρήσουμε μια διαφορετική στάση απέναντί τους πέρα από την πίστη και την επιβεβαίωση της ταυτότητας. Μια στάση κριτική και διαλεκτική, που θα αποδομεί και τα δύο ρεύματα ως ιδεολογίες, ως κλειστά ολιστικά συστήματα, και θα ανοίγει και τα δύο στην πρόκληση της εξέλιξης (που εμπεριέχει και αναιρέσεις διαψευσμένων στοιχείων), της διασταύρωσης (που εμπεριέχει και την αποσαφήνιση των αντιθέσεών τους), αλλά και του κριτικού διαλόγου με άλλα ρεύματα (που είναι απαραίτητος για το διαρκή εμπλουτισμό τους και την αποφυγή της παγίδας της αυτοαναφορικότητας).

Εν ολίγοις, δεν χρειαζόμαστε μια επιστροφή σε κάποια “καθαρή αλήθεια” ενός από τα δύο ρεύματα, αλλά μια νέα σύγχρονη κριτική, ριζοσπαστική και εικονοκλαστική, θεωρητική σύνθεση που θα αναστοχάζεται τις πηγές και τις προϋποθέσεις της και θα ενσωματώνει τις σύγχρονες εμπειρίες των απελευθερωτικών κινήματων.

Τα σύγχρονα κοινωνικά κινήματα (occupy, πλατείες, λαϊκές συνελεύσεις, αυτοοργανωμένοι χώροι, αυτοδιαχειριζόμενα εγχειρήματα, πρωτοβουλίες βάσης) έχουν διανοίξει μια οδό πέρα από την πολιτική της “ταυτότητας” και της “αντιπροσώπευσης” (μια αλήθεια-μια οργάνωση-μια τάξη), προς μια πολιτική “προεικόνισης” εδώ και τώρα μιας ελεύθερης, ισότιμης, αλληλέγγυας και συνεργατικής κοινωνίας. Με

αυτόν τον τρόπο μοιάζουν να ξεπερνάνε τους παλιούς ταυτοτικούς ιδεολογικούς διαχωρισμούς, επιτρέποντας τη συνύπαρξη και αμοιβαία μετάπλαση πολλών διαφορετικών πολιτικών παραδόσεων.

Μέσα σε αυτό το ζωντανό χωνευτήρι της πράξης, ιδέες, έννοιες, αξίες και πρακτικές τόσο του μαρξιστικού κομμουνισμού (ιδιαίτερα του συμβουλιακού ρεύματος) όσο και της αναρχικής ελευθεριακότητας και αυτονομίας συγχωνεύονται και “αναιρούνται” διαλεκτικά προς μια σύγχρονη θεωρία και πράξη αντικαπιταλιστικής μετάβασης, με κύριους κόμβους: τη μετάθεση από την εργασία στο πράττειν-ελεύθερη δημιουργική δραστηριότητα, από το ιδιωτικό και κρατικό στο κοινωνικό και τα “κοινά”, από το κόμμα και το καθοδηγούμενο κίνημα στο δίκτυο, την οριζοντιότητα και την άμεση δημοκρατία, και από την κατάληψη της εξουσίας σε αντιεξουσιαστικές κοινότητες αγώνα, αλληλεγγύης και συνεργατικής δημιουργίας.

Αυτές οι μεταθέσεις επανανοηματοδοτούν και αναζωογονούν σήμερα την απελευθερωτική υπόθεση, αφήνοντας πίσω την αυτάρεσκη επιβεβαίωση των παλιών ιδεολογικών ταυτοτήτων και τη δογματική διατύπωση ολιστικών προγραμμάτων, εμπνέοντας άμεσες απόπειρες μετασχηματισμού των κοινωνικών σχέσεων σε ένα όλο και μεγαλύτερο εύρος της κοινωνικής ζωής. Το μέχρι πού μπορούν να φτάσουν αυτά τα παραδείγματα επανάκτησης όλων των όρων της ζωής από την κοινωνία, δεν μπορεί να κριθεί ή να προαναγγελθεί με βεβαιότητα ούτε από τον μαρξισμό ούτε από τον αναρχισμό, ούτε από οποιοδήποτε ιδεολογικό σχηματισμό, γιατί είναι το ζωντανό διακύβευμα της παροντικής κοινωνικής αναμέτρησης. Ένα διακύβευμα ανοιχτό στις επιπτώσεις της άμεσης εμπλοκής μας σε αυτό, ανοιχτό στη διάνοιξη νέων χώρων, που ακόμη δεν έχουμε καν φανταστεί, παιγνιώδους αντιπαράθεσης και δημιουργίας των κοινωνικών δυνάμεων...

Τοποθέτηση στη συζήτηση με θέμα “Ριζοσπαστική ιδεολογία σήμερα: Μαρξισμός και Αναρχισμός”, που οργάνωσε η ομάδα Πλατύπους, στις 6 Ιουνίου, στο Νοσότρος.

Πηγή: against.com